

LIETUVOS POLICIJOS MOKYKLA

Metodinės rekomendacijos švietimo sistemos įstaigų darbuotojams mokant vaikus saugaus elgesio AMOK situacijų metu

Rolandas Jančiauskas

2013
Trakai

Autorius:

Rolandas Jančiauskas, Lietuvos policijos mokyklos Profesinio rengimo skyriaus vyriausiasis specialistas

Recenzentas:

Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Viešosios policijos valdybos
Masinių renginių ir ekstremalių situacijų koordinavimo skyriaus viršininkas
Saulius Kazlauskas

TURINYS

ĮVADAS	4
1. AMOK SITUACIJOS VERTINIMAS	5
1.1. AMOK žudiko charakteristika	6
1.2. Indikatoriai, apibūdinantys AMOK situaciją	7
1.3. Žmonių reakcija ekstremalių, stichinių ir panašių situacijų metu	7
2. REKOMENDACIJOS IKIMOKYKLINIŲ IR KITŲ MOKYMO BEI UGDYMO ĮSTAIGŲ DARBUOTOJAMS MOKANT VAIKUS	
SAUGAUS ELGESIO AMOK SITUACIJŲ METU	8
2.1. Rekomendacijos ikimokyklinių ir kitų mokymo bei ugdymo įstaigų darbuotojams įvykus AMOK situacijai	8
2.2. Rekomendacijos ikimokyklinių ir kitų mokymo bei ugdymo įstaigų darbuotojams mokant vaikus saugaus elgesio AMOK situacijų metu	9
2.3. Rekomendacijos administracijos darbuotojams užtikrinant ikimokyklinių ir kitų ugdymo įstaigų saugumą	13
3. PATYČIŲ PREVENCIJA IKIMOKYKLINĖSE IR KITOSE MOKYMO IR UGDYMO ĮSTAIGOSE	13
BAIGIAMOSIOS PASTABOS	15
LITERATŪRA	16

IVADAS

Mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių AMOK apibrėžimų, kuriuose akcentuojami įvairūs psichologiniai veiksniai. Kartais pabrėžiamos stiprios neigiamos emocijos (pyktis, įniršis, pavydas) ir agresyvus elgesys, o AMOK įvardijamas kaip staigus neišprovokuotas (netikėtas) nekontroliuojamo įniršio ir agresijos protrūkis [2]. Kitur [24] pateikiamame apibrėžime kreipiamas dėmesys į pasirengiamąją AMOK stadiją – AMOK kaip sindromas, susidedantis iš apmąstymo periodo ir po jo pasireiškiančio staigaus stiprios agresijos protrūkio.

AMOK – vis labiau pasaulyje plintantis smurto reiškinys, apibrėžiamas kaip kitų asmenų išprovokuotas, savaimė susiformavęs, mirtinai pavojingas destruktivus elgesys [1]. AMOK situaciją galima apibūdinti kaip netikėtai visuomenei kilusią grėsmę, kai nežinomas įtariamųjų skaičius jau sužeidė arba nužudė kelis ar daugiau žmonių. AMOK – staigus, iš pirmo žvilgsnio nemotyvuotas ir atsitiktinis smurto aktas su siaubingomis pasekmėmis (žmonių žudymas, sunkūs sveikatos sužalojimai) [4]. Dažnai AMOK žudikas, tik iš pirmo žvilgsnio, neišsiaiškinus tikrųjų tokio elgesio priežasčių, veikia nesistemiškai ir jo veiksmai atrodo betiksliai ir be jokios priežasties. Pasaulio sveikatos organizacija (angl. WHO) nurodo, kad AMOK – laukiniai, išprovokuoti žudikiško griauamojo elgesio epizodai, o po jų seka amnezija (atminties netekimas) ir išsekimas, dažnai pereinantis į savęs žalojimą arba luošinimą iki savižudybės [4]. Paprastai AMOK situacija vyksta labai dinamiškai ir gali trukti apie 20–30 minučių [20].

Todėl ateityje siekiant, kad AMOK situacijų metu būtų išvengta kiek įmanoma daugiau beprasmiškų aukų, būtina ikimokyklinių ir kitų mokymo bei ugdymo įstaigų darbuotojams būti susipažinusiems su mūsų parengtomis „Metodinėmis rekomendacijomis švietimo sistemos įstaigų darbuotojams mokant vaikus saugaus elgesio AMOK situacijų metu“ bei mokyti vaikus saugaus elgesio ir būtinausių veiksmų įvykus AMOK ar analogiškai situacijai.

Už patarimus ir pagalbą rengiant šias metodines rekomendacijas dėkoju Sauliui Kazlauskui, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Viešosios policijos valdybos Masinių renginių ir ekstremalių situacijų koordinavimo skyriaus viršininkui.

1. AMOK SITUACIJOS VERTINIMAS

Per pastarąjį dešimtmetį pasaulyje (JAV ir Europos Sąjungos šalyse) AMOK situacijos vis dažnesnės. Per Šiaurės Amerikoje įvykusius AMOK išpuolius aukų skaičius buvo nuo 3 iki 22 (vidutiniškai per vieną išpuolį žuvo 8 žmonės), sužeista iki 30 (vidutiniškai po 7 žmones per vieną incidentą). Per Laose įvykusius AMOK išpuolius, panaudojus granatas, žuvo nuo 1 iki 16 asmenų (vidutiniškai po 4 per vieną išpuolį), sužeista iki 30 (vidutiniškai po 7 žmones per vieną išpuolį) [2]. Tačiau tokie įvykiai kaip AMOK ir panašūs JAV turi tendenciją laikas nuo laiko pasikartoti.

2012 metų gruodžio 14 dieną apie 9.30 val. vietos laiku Sandy Hooko mokykloje (Niutaune, Konektikuto vakaruose), kurią lankė nuo 5 iki 10 metų amžiaus vaikai, buvo nužudyti 26 žmonės. 20 iš jų buvo vaikai, 6 - mokyklos mokytojai, o žudikas vėliau nusišovė pats. Viena mokyklos darbuotoja sužeista. Visi 20 vaikų (12 mergaičių ir 8 berniukai), tapusių ginkluoto užpuolimo aukomis, buvo 6-7 metų amžiaus (16 aukų buvo šešiamečiai, keturi – septynmečiai). Aukos nušautos keliais šūviais iš pusiau automatinio ginklo, kai kurie vaikai nušauti iš arti.

Vienas iš AMOK situacijas lemiančių veiksnių yra tarpasmeniniuose santykiuose patirtas pažeminimas (suaugusieji paprastai tai patiria darbe, paaugliai – mokykloje). Agresyvus išpuolis paprastai įvyksta praėjus kelioms valandoms ar dienoms po patirto pažeminimo, dažniausiai darbo dienos pradžioje [9]. Tačiau dažnai AMOK išpuolius lemia daugiau faktorių, kurie nebūtinai atsirado prieš pat įvykį, o kaupėsi ilgą laiką, tad būdingas veiksmo latentiskumas (lot. *latens*, kilm. *latentis* – paslėptas, nematomas), kuris gali būti spontaniškas arba ilgalaikis.

Išskiriami keturi pagrindiniai AMOK situacijas provokuojantys veiksniai:

1. Didesnė ar mažesnė psichosocialinė potencialaus įtariamojo atskirtis.
2. Profesinės integracijos nebuvimas – dėl nedarbo, pareigų pažeminimo arba perkėlimo į kitą darbą.
3. Dažnėjantys įvairių asmenų priekaištai.
4. Įžeidinėjimas, žeminimas ir konfliktai su aplinkiniais.

Jaunų žmonių neišspręstos problemos šeimoje neretai sukelia mokinių konfliktus, smurto proveržius bendraujant su bendraamžiais mokykloje. Išskiriami šie šeimos aplinkos veiksniai, galintys turėti įtakos savęs žalojančio elgesio atsiradimui: dažni konfliktai su šeimos nariais, irstanti, nepilna šeima; patyčios; dėmesio stoka; prasta šeimos socialinė ir materialinė padėtis ir kt. [8]. Todėl vidiniai asmenybės konfliktai dažnai pereina į išorę ir tampa tarpasmeninių konfliktų priežastimi [20]. Dažniausiai moksleiviai patiria ir tyčiojasi iš kitų verbalinėmis (lot. *verbalis* – žodinis, pareikštas žodžiu) patyčių formomis [22].

Nuolatinė vaikų patiriamo smurto patirtis gali sukelti sunkias pasekmes, tokias kaip depresija, vienatvę, nepasitikėjimą savimi, fizinės sveikatos sutrikimą, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimą, mokyklos nelankymą, suicidinį (lot. *suicidium* – žudau, nužudyti) elgesį [7]. Moksleiviai, patyrę fizinį smurtą, palyginti su to nepatyrusiais, yra blogesnės psichologinės savijautos, mažesni jų vidinės darnos ir savęs vertinimo rodikliai [22]. Mokyklose jaunų žmonių konfliktai neretai sprendžiami agresyviu būdu – muštynėmis arba tyčiojantis vienas iš kito [13]. Patyčios yra agresijos forma, todėl negalima kalbėti apie patyčias jas izoliuojant nuo kitų agresijos apraiškų [17]. Jaunuoliai, iš bendraamžių mokykloje nuolat patirdami patyčias, žeminančias jų savigarbą, ir smurtą bei neigiamas emocijas, ilgai kaupdami savyje, vėliau pradeda jausti vidinę įtampą, agresiją ir pasineria į gilią depresiją [5], dėl to vėliau gali imtis neprognozuojamų veiksmų, žaloti ir žudyti žmones (AMOK situacija).

1.1. AMOK žudiko charakteristika

Daugumai AMOK agresorių yra būdingas socialinis atsiskyrimas. Didesnė dalis jų yra vadinami vienišiais, jiems kyla sunkumų tarpasmeniniuose santykiuose. Atsiskyrimas agresoriams gali veikti kaip papildomas stresorius: kokios nors nesėkmės atveju jiems gali trūkti socialinio palaikymo, numalšinančio skausmingus išgyvenimus.

Pamišęs žudikas (AMOK žudikas) nekankins, o žudys iš karto [19]. Apie AMOK žudiką reikia kalbėti kaip apie žmogų, kuris savo mirtį arba suplanavo, arba bent jau supranta, kad gali mirti, jam neegzistuoja nei vidinės, nei išorinės ribos [23]. AMOK agresoriai per išpuolius turėjo nuo vieno iki vienuolikos ginklų, vidutiniškai po tris ginklus per vieną išpuolį. Tokiose situacijose buvo naudojami šaunamieji ginklai, tačiau agresoriai taip pat turėjo peilių, kardų, rankinių granatų, savadarbių bombų, degaus skysčio. Dažniausiai naudotas ginklo tipas – pusiau automatinis pistoletas arba graižtvinis šautuvas [2].

Išskiriami trys AMOK žudikų tipai:

1. **Depresyvūs asmenys** (tikslingai žudomi šeimos nariai arba draugai, žudikų agresija formavosi veikiamą išorinių veiksnių).
2. **Asmenys, sergantys šizofrenija** (žaloja ir žudo visus iš eilės be jokio pasirinkimo, žudikų agresiją lemia kludiesiai, kova su piktosiomis jėgomis).
3. **Asmenys, turintys asmenybės sutrikimų** (tikslingai žaloja ir žudo šeimos narius arba draugus, vėliau visus iš eilės; labiausiai susiję su išpuoliais mokyklose) [5].

1.2. Indikatoriai, apibūdinantys AMOK situaciją

Apie AMOK situacijos susidarymo padėtį kalbama, kai:

1. Vienas arba daugiau įtariamųjų yra ginkluoti sprogmenimis, šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais įrankiais ir naudoja prieš kitus žmones fizinę prievartą.
2. Aktyviais veiksmais veikia turėdamas (-i) tikslą sužaloti arba nužudyti kuo daugiau žmonių ir planuodamas (-i) savižudybę.
3. Iš pirmo žvilgsnio be jokio tikslo ir pasirinkimo jau nužudė ar mėgina nužudyti kuo daugiau žmonių arba tokių veiksmų galima iš jo (jų) tikėtis.
4. AMOK žudikas (-ai) žaloja, žudo arba bando tai padaryti.

1.3. Žmonių reakcija AMOK ekstremaliųjų, stichinių ir panašių situacijų metu

Žmonės AMOK, ekstremaliųjų, stichinių ir kitokių situacijų metu, patirdami didelį stresą, reaguoja skirtingai. Vieni asmenys, patirdami stresą, tampa aktyvūs, imasi tikslingų veiksmų, kurie gali jiems išgelbėti gyvybę, tačiau kiti puola į paniką, o dar kiti sustingsta ištikti paralyžiaus arba lieka vietoje, nes patiria disociacinę būseną ir stebi viską tarsi iš šalies.

Žmogų ištikus stipriam stresui, sąmonė tarsi suskyla arba atsiskiria nuo ankstesnių prisiminimų, minčių ir jausmų, todėl tokiais atvejais būna, kad žmogus staiga praranda atmintį arba pakeičia savo tapatybę – atsiranda disociaciniai sutrikimai [10]. Daugelis žmonių gali aiškiau ar ne visai aiškiai pasijusti esant nerealiams, tarsi atskirti nuo savo kūno ar matyti save iš šalies kaip filme. Traumos metu toks atsiskyrimas gali apsaugoti nuo pernelyg stiprių emocinių išgyvenimų. Kai toks patyrimas yra gilus ir ilgalaikis, jis gali būti laikomas disociaciniu sutrikimu.

Todėl žmonės, būnantys disociacinio sutrikimo būsenos, dažniausiai ir tampa AMOK žudikų aukomis, nes užuot bėgę iš įvykio vietos gelbėtis, sustingsta arba pasirenka pasyvaus stebėtojo vaidmenį ir tarsi laukia žiūrėdami, kuo viskas pasibaigs. Agresorių aukos dažnai patiria disociacinę (lot. *dissociatio* – atskyrimas, suskaldymas) būseną. Stichinių nelaimių, teroristinių išpuolių bei karo aukų analizė rodo, kad žmonėms, kurie trauminio įvykio metu patiria disociacinę būseną, kuri pasireiškia kaip patloginė žmogaus būseną, atskiriant protą nuo kūno taip apsiginama nuo nepakeliamo siaubo [4]. Disociacija pasireiškia kaip mechanizmas, kuris intensyvią sensorinę ir emocinę patirtį atskiria nuo socialinės kalbos ir atminties erdvės, veikdamas kaip vidinis terorizuojamų žmonių nutildymo mechanizmas [18]. Žmogui patyrus didelį stresą, laikas gali subjektyviai sulėtėti. Jam gali atrodyti, kad veiksmas aplink vyksta lėčiau, bet būna, kad žmonės dar

geba mąstyti, kaip išsigelbėti. Tačiau žmogus, matydamas kitą žuvusį žmogų, traktuoja tai kaip siurrealistinį vaizdinį, nepripažįsta, kad tai vyksta realybėje. Gali įvykti net išėjimo iš kūno patyrimas (tarsi žmogus stebėtų save iš šalies). Tai nutinka, kai smegenys nesugeba susidoroti su informacijos pertekliumi ir kuo intensyvesnė disociacija įvykus nelaimei, tuo žmogui paskui gali būti sunkiau atgauti pusiausvyrą, jeigu jis liks gyvas [6]. O AMOK žudikas intensyviai veikia, ieško pasislėpusių ar sustingusių iš siaubo aukų, o juos aptikę žudo ir žaloja.

2. REKOMENDACIJOS IKIMOKYKLINIŲ IR KITŲ MOKYMO BEI UGDYMO ĮSTAIGŲ DARBUOTOJAMS MOKANT VAIKUS SAUGAUS ELGESIO AMOK SITUACIJŲ METU

2.1. Rekomendacijos ikimokyklinių ir kitų mokymo bei ugdymo įstaigų darbuotojams įvykus AMOK situacijai

Pedagogai ar kiti ugdymo įstaigos darbuotojai turi aiškinti vaikams, kaip elgtis atsitikus nelaimei – įvykus sprogimui, gaisrui ar AMOK situacijai.

Čia pateiksime konkrečius patarimus, kurie gali būti naudingi mokant vaikus, kaip elgtis AMOK situacijų metu.

Ką daryti įvykus AMOK situacijai (išgirdus garsius sprogius, šūvius, žmonių riksmus, kurie šaukiasi pagalbos ir informuoja apie pavojų)?

Kiekvienoje ikimokyklinėje ar kitoje ugdymo įstaigoje turėtų būti įrengta garsinė pavojaus signalizacija ir garsiakalbiai arba naudojami nešiojami megafonai, per kuriuos būtų galima informuoti apie pavojų. Įvykus nelaimei (gaisrui, dujų nutekėjimui, sprogimui ir pan.), ugdymo įstaigos personalas turėtų nedelsiant pradėti veikti ir stengtis centralizuotai bei kuo greičiau iš pastato evakuoti kuo daugiau vaikų. Vaikai ir ugdymo įstaigos personalas turi gerai žinoti visus pastate įrengtus pagrindinius ir atsarginius išėjimus. Evakuacijos metu reikia laikytis drausmės, nepanikuoti, nes gali įvykti ir kitos nelaimės (labai skubėdami vaikai gali pargriūti ir susižeisti į pasitaikiusius daiktus, sužeisti kitus vaikus).

Įvykus AMOK situacijai (girdimi šūviai, sprogimai, po pastatą vaikšto žmonės su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais), jei nebėra galimybės greitai ir saugiai evakuotis iš pastato, pedagogui ar kitam ugdymo įstaigos darbuotojui (skubiai sukvietus visus

aplink esančius vaikus) būtina kuo greičiau surasti saugią patalpą ir tinkamai užsibarikaduoti (užrakinti duris ir jas užstatyti patalpoje esančiais baldais ir kitais sunkiais daiktais) ir visiems gultis ant žemės. Įvykus AMOK situacijai, per stacionarų įstaigoje sumontuotą garsiakalbį (arba naudojant nešiojamą megafoną) būtina kiek įmanoma aiškiau pranešti, kad mokyklos pastate susidarė AMOK padėtis, pasakyti, kad kuo skubiau visi turi bėgti į saugias patalpas ir jose užsibarikaduotų (užsirakintų duris, jas užstumtų patalpoje esančiais baldais ar kitais sunkiais daiktais). Užsibarikadavus patalpoje reikia kuo skubiau skambinti 112 ir vykdyti policijos pareigūnų nurodymus. Užsibarikadavus patalpoje vengti durų ir langų, gultis ant žemės, likti patalpoje. Išėiti iš patalpų galima tik išgirdus, kad pavojaus nebėra ir tik po atskiro policijos pareigūnų pranešimo.

2.2. Rekomendacijos ikimokyklinių ir kitų mokymo bei ugdymo įstaigų darbuotojams mokant vaikus saugaus elgesio AMOK situacijų metu

1. Jeigu mokykloje girdimi šūviai, sproginiai, pagalbos šauksmai ar pastate pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais, tuojau pat bėk iš mokyklos pastato.

2. Nepasiduok panikai ir veik apgalvotai (nestovėk vietoje), o kartu su kitais klasės draugais bėk iš mokyklos pastato. Tačiau jeigu matai, kad to padaryti nepavyks (pastate pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais), kuo greičiau bėk į artimiausią saugią patalpą ir joje užsibarikaduok (užrakink duris, užstumk duris patalpoje esančiais baldais ar kitais sunkiais daiktais ir gulki ant žemės).

3. Saugokis minios, kuri veržiasi prie pagrindinio išėjimo durų, žinok kur yra atsarginiai išėjimai ir pasinaudok jais.

4. Nepergyvenk dėl savo daiktų, palik juos visus ir kuo greičiau bėk iš mokyklos pastato. Tačiau jeigu matai, kad to padaryti nepavyks (pastate pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais), bėk į artimiausią saugią patalpą ir joje tinkamai užsibarikaduok.

5. Jeigu pavyko pasprukti iš mokyklos pastato, bėgdamas garsiai visus informuok apie pavojų (šaudu, vaikšto su ginklais ir pan.).

6. Jeigu bėgdamas koridoriumi užuodei dūmus, bėk užsidengęs veidą drabužiais, pasieniais ir pasilenkęs, taip bus mažesnė tikimybė apsinuodyti dūmais.

7. Išgirdęs šūvius, sprogimus ar gaisrą, nesislėpk po stalais ar spintose, o kuo skubiau bėk iš mokyklos pastato, tačiau jeigu matai, kad to padaryti nepavyks (pastate pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais), kuo greičiau bėk į artimiausią saugią patalpą ir joje tinkamai užsibarikaduok.

8. Jeigu šalia tavęs pargriuvo vaikas, padėk jam pasikelti ir toliau kuo greičiau bėk iš mokyklos pastato arba kuo greičiau bėk į artimiausią saugią patalpą ir joje tinkamai užsibarikaduok.

Įvykus AMOK situacijai (išgirdus sprogimą, šūvius, žmonių riksmus, kurie šaukiasi pagalbos ir informuoja apie pavojų, aimanas ir pan.), nestovėk vietoje, o nedelsiant veik!

Jei esi mokyklos kieme:

1. Jeigu žaisdamas mokyklos kieme pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais, nestovėk vietoje, o kuo skubiau bėk nuo jų ir mokyklos pastato.

2. Bėgdamas stenkis perspėti apie pavojų kuo daugiau žmonių (šauk „Gelbėkit!“, „Žmogus su ginklu!“, „Mokykloje šaudo!“ ir pan.).

3. Nubėgęs nuo mokyklos saugiu atstumu, skambink telefonu 112 arba parašyk, kad kiti paskambintų.

Jei esi mokyklos koridoriuje:

1. Jeigu per pertrauką mokyklos koridoriuje pamatai einantį (-čius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais, nestovėk vietoje, o kuo skubiau bėk nuo jų iš mokyklos pastato (jeigu netoli yra išėjimas iš mokyklos) arba šok per langą (jeigu yra atidaromas langas pirmame pastato aukšte vasaros metu), tik nestovėk vietoje, nesislėpk po stalais ar už durų.

2. Jeigu matai, kad išbėgti iš mokyklos nepavyks (esi koridoriaus gale ar antrame pastato aukšte), kuo greičiau bėk į artimiausią saugią patalpą ir joje tinkamai užsibarikaduok (užrakink duris, užstatyk jas baldais ar kitais daiktais) ir gulkis ant žemės.

3. Jeigu pavyko pasprukti iš mokyklos pastato, bėgdamas stenkis perspėti apie pavojų kuo daugiau žmonių (šauk „Gelbėkit!“, „Žmogus su ginklu!“, „Mokykloje šaudo!“ ir pan.).

4. Išbėgęs iš mokyklos pastato, stenkis bėgti kuo toliau nuo jo.

5. Skambink telefonu 112.

Jei esi mokyklos klasėje, kabinete (ar kitoje patalpoje):

1. Jeigu girdimi šūviai, sproginiai ar žmonių pagalbos riksmi mokykloje, o tu esi klasėje, kabinete (ar kitoje patalpoje), kuo skubiau užsirakink arba užstumk duris baldais ar kitais daiktais, kad iš lauko neitų jų atidaryti.

2. Užstūmęs duris baldais ar kitais daiktais, atsigulk kampe prie sienos (prie tos pačios, kur yra ir durys), nieko neįleisk, jokiu būdu neatitrauk baldų ir kitų daiktų nuo durų ir skubiai skambink 112.

3. Paskambinęs telefonu, stenkis kalbėti aiškiai ir pasakyti:

- Kas atsitiko (ką matei, kas vyksta mokykloje).
- Kada tai atsitiko, ar tai tebevyksta.
- Kur tai vyksta (pasakyk mokyklos pavadinimą, adresą).
- Kaip elgiasi ginkluoti asmenys (šauda, žaloja žmones, grasina ar yra paimta įkaitų ir pan.).
- Kur dabar esi, kur gali būti kiti vaikai ir mokytojai.
- Neišjunk telefono, klausyk tolesnių nurodymų.

4. Lauk klasėje, kabinete (ar kitoje saugioje patalpoje) iki tol, kol per garsiakalbį išgirsi, kad mokyklos pastate yra saugu ir tu gali saugiai iš ten išeiti.

Kitos aplinkybės ikimokyklinėje ir kitoje mokymo bei ugdymo įstaigoje, į kurias vaikams būtina atsižvelgti

1. **Visada atkreipk dėmesį į visus pašalinius asmenis**, kurie yra atėję į mokyklą ir kurių čia neturėtų būti (pranešk apie nepažįstamą žmogų auklėtojui ar kitam mokyklos darbuotojui).

2. **Nekalbėk su nepažįstamais žmonėmis**. Jeigu nepažįstamas žmogus užkalbins tave, apsimesk, kad negirdėjai, pasišalink nuo jo ir kuo skubiau pranešk apie nepažįstamą žmogų auklėtojui ar kitam mokyklos darbuotojui.

Svarbu vaikams išaiškinti, kad **nepažįstamas žmogus** – tai bet kuris žmogus, kurio vaikas nepažįsta. Taip pat būtina paaiškinti, kad jei nepažįstamas žmogus prieina ir kalbina, vaikas kuo skubiau turi pranešti apie nepažįstamą žmogų auklėtojui ar kitam mokyklos darbuotojui.

Vaikui reikia paaiškinti, kad **nebus blogai, jeigu vaikas pavojaus atveju** (jei nepažįstamas asmuo bando jį sulaikyti ar primygtinai su juo pasikalbėti) **pradės šaukti, kviestis pagalbos ar mėgins sprukti**.

3. **Pamatęs mokykloje ką nors neįprasta** (nepažįstami žmonės nešasi rankose didelius krepšius ar kitus daiktus, apsirengę karių uniformomis), kuo skubiau pranešk apie tai auklėtojai ar kitam mokyklos darbuotojui.

4. **Pamatęs mokykloje ginkluotą žmogų** (turintį šaunamąjį ginklą ar kitą pavojingą daiktą), nesiartink prie jo, o kuo skubiau pranešk apie **ginkluotą žmogų** auklėtojai ar kitam mokyklos darbuotojui.

Suvidinkite AMOK situaciją (girdimi, šūviai, sprogimai, žmonių pagalbos riksmi), **kad žinotumėte, kaip elgtis:**

1. Jeigu mokyklos pastate pamatote einantį (-ius) asmenį (-is) su šaunamaisiais ginklais ar kitais pavojingais daiktais, nestovėkite vietoje, o kuo skubiau bėkite nuo jų iš mokyklos pastato, palikite viską kaip yra, nesustokite pasiimti daiktų.

2. Jeigu mokyklos pastate ar kieme išgirdote garsius sprogimus, šūvius, žmonių riksmus, kurie šaukiasi pagalbos, išpėkite visus aplinkinius („Gelbėkit!“, „Žmogus su ginklu!“, „Mokykloje šaudo!“ ir pan.).

3. Susidarykite planą, jame pažymėkite, kas kam padeda bėgant iš mokyklos ir kur vėliau visi susitinkate lauke.

4. Jeigu girdimi šūviai, sprogimai ar žmonių pagalbos riksmi mokykloje, o jūs esate mokyklos pastate, kuo skubiau užsirakinkite arba užstumkite duris baldais ar kitais daiktais, gulkitės patalpos kampe prie sienos (toje pačioje pusėje, kur yra ir durys), nieko neįleiskite į vidų ir jokia būdu neatitraukite baldų ir kitų daiktų nuo durų, skubiai skambinkite 112 ir garsiai ir aiškiai papasakokite:

- Kas atsitiko.
- Kada tai atsitiko, ar tai tebevyksta.
- Kur tai vyksta.
- Kaip elgiasi ginkluoti asmenys.
- Kur dabar esate.
- Neišjunkite telefono ir vykdykite tolesnius nurodymus.

2.3. Rekomendacijos administracijos darbuotojams užtikrinant ikimokyklinių ir kitų ugdymo įstaigų saugumą

Techninis įrengimas:

1. Tvorą
2. Signalizacija
3. Metalo detektoriai (varteliai)
4. Saugos tarnybų (sargų) paslaugos
5. Durų automatinis užraktas, galimybė blokuoti duris iš vidaus nuotoliniu būdu (pulteliu ar pan.), galimybė blokuoti judėjimą tarp pastato aukštų
6. Pavojaus mygtukų įrengimas
7. Garsiakalbių įrengimas (galimybė perduoti informaciją į kiekvieną patalpą) arba nešiojamų megafonų įsigijimas

Organizacinės priemonės:

1. Pagalbos tarnybų kontaktai
2. Personalo mokymas, instruktavimas
3. Vaikų ir moksleivių mokymai, pratybos

3. PATYČIŲ PREVENCIJA IKIMOKYKLINĖSE IR KITOSE MOKYMO IR UGDYMO ĮSTAIGOSE

Siekiant, kad ateityje Lietuvos ikimokyklinėse ir kitose ugdymo įstaigose nesusidarytų sąlygos kilti AMOK situacijoms, būtina nuolat intensyviai vykdyti prevencines priemones prieš patyčias ir smurtą bei užtikrinti, kad visose ugdymo įstaigose būtų aiškiai įvardijamas ir suvokiamas patyčių bei smurto reiškinys, jo formos, pasekmės ir numatytos priemonės šiai problemai spręsti.

Patyčias patiriančių vaikų procentas Lietuvoje išlieka vienas didžiausių tarp kitų pasaulio šalių. Šie duomenys paaiškėjo 2012 metų viduryje Pasaulio sveikatos organizacijai paskelbus 2009–2010 metais 38 šalyse ar regionuose atliktos Tarptautinės mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos studijos rezultatus. Labiau už mūsų šalies vaikus tyčiotis iš kitų yra linkę tik latviai ir rumunai. Dažniausiai patyčias mūsų šalyje patiria vienuolikos metų vaikai: 27 proc. mergaičių ir 32 proc. berniukų. Labiau linkę tyčiotis berniukai, o patyčių dažniausiai griebiasi penkiolikmečiai.

Visuomenėje neretai vyrauja klaidinga nuomonė, kad patyčios gali padėti vaikui išmokti tinkamų socialinių įgūdžių, nuo patyčių vaikas psichologiškai stiprėja, tampa tvirtesnis. Bet kaip rodo įvairūs tyrimai, patyčių poveikis yra neigiamas. Kiek daug neigiamų pasekmių sukels tyčiojimas, labai priklauso nuo suaugusiųjų reakcijos į šį reiškinį, nuo jų palaikymo ir pagalbos. Patyčios yra kaip rizikos veiksnys įvairiausioms psichikos sveikatos ir elgesio problemoms atsirasti. Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams (tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai įgūdžiai, mokytojų parama), galime tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios [15]. Patyčios ilgainiui gali peraugti į kitokį agresyvų ar socialiai nepageidautiną elgesį vyresniame amžiuje. D. Olweus duomenimis, 60 proc. berniukų, kurie aktyviai tyčiojosi iš savo bendraamžių vidurinėje mokykloje, iki 24 metų amžiaus padarė bent vieną nusikaltimą, o 35–40 proc. – tris ir daugiau nusikaltimų [16].

Vaikai, kenčiantys nuo patyčių, dažnai jaučiasi nesaugūs, išgyvena nerimą. Ilgalaikis nerimas ir baimės būseną yra labai didelis rizikos veiksnys atsirasti kitiems sutrikimams – depresijai, nerimo sutrikimams ir pan. Kartais vaikams, kurie susiduria su nuolatinėmis bendraamžių patyčiomis, kyla minčių apie savižudybę. Patyčios pirmą kartą buvo įvardytos kaip problema, nusižudžius trims paaugliams Norvegijoje ir paaiškėjus, kad viena galimų priežasčių buvo nuolatinis bendraamžių priekabiavimas ir patyčios. Vaikams kylančios mintys apie savižudybę signalizuoja apie vaikų beviltiškumo jausmą, negalėjimą išspręsti patyčių situacijų ir didelį pagalbos poreikį. Viena iš galimų pasekmių – tai įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai. Smurtinis reagavimas į skriaudėjus yra vienas iš būdų, kurį renkasi patyčias patiriantys vaikai, siekdami jas sustabdyti.

JAV slaptųjų tarnybų Grėsmių įvertinimo centras nustatė, kad 2/3 susišaudymų mokyklose yra aukų kerštas prieš jų skriaudėjus. Atrodytų, kad tokia nukentėjusių vaikų reakcija yra neadekvati, bet tai tik elgesys, kylantis iš beviltiškumo ir nežinojimo, kaip reaguoti. Tai parodo vaikų, kenčiančių nuo patyčių, bejėgiškumą, vaikai nebemato kitų būdų, kaip sustabdyti patyčias [14].

Dėl aptartų problemų Lietuvos ikimokyklinėse ir kitose ugdymo įstaigose yra būtinos nuolatinės ir tinkamai organizuotos prevencinės priemonės prieš patyčias ir smurtą, siekiant užtikrinti kokybišką ugdymą ir ateityje išvengti kitų asmenų išprovokuotų, mirtinai pavojingų smurto proveržių (AMOK situacijų).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Nelaimės paprastai įvyksta staiga, be perspėjimo. Jos gali priversti skubiai išvykti iš mokyklos į saugią vietą arba atvirksčiai – galimas įkalinimas. Ar Jūsų kolektyvas yra pasirengęs tokiems išbandymams? Ar kiekvienas pedagogas ar kitas ugdymo įstaigos darbuotojas žino, ką tokioje situacijoje turi daryti, kad padėtų ne tik kitiems, bet ir sau? Jei ne, laikas apie tai susimąstyti ir pradėti planuoti veiksmus, kurių imtumėtės AMOK situacijos atveju. Sukurkite savo mokyklos veiksmų planą AMOK situacijos atveju. Planas padės sumažinti baimę ir paniką – neatskiriamus nelaimių palydovus. Pedagogų susirinkime ar susitikime su vaikų tėvais pasikalbėkite apie tai, kas gali atsitikti, kokios būtų pasekmės ir ką konkrečiai reikėtų daryti, jeigu Jūsų ugdymo įstaigoje įvyktų AMOK situacija. Planuokite veikti kaip komanda, bet atminkite, kad kiekvienas komandos narys turi žinoti savo funkcijas ir ką turi daryti.

LITERATŪRA

1. Bibliographisches Institut (Hsg) (1971). Meyers Enzyklopädisches Lexikon Band 1. Mannheim. Wien. Zürich: Lexikonverlag Mannheim.
2. Hempel A. G., Levine R. E., Meloy R. J., Westermeyer J. A. (2000). Cross – Cultural Review of Sudden Mass Assault by a Single Individual in the Oriental and Occidental Cultures. *Journal of Forensic Science*, Nr. 45(3), p. 582 – 588.
3. Hempel A. G. Meloy J. R., Richards T. C. (1999). Offender and offense characteristics of a nonrandom sample of mass murderers. *American Journal of Psychiatry*, Nr. 27, p. 213-225.
4. Herman, J., L. (2006). Trauma ir išgijimas: prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro. Vilnius: Vaga.
5. Faust, V.(2010). School-shooting – Erkenntnisse und schlussfolgerungen. Jugendliche Amokläufer zwischen Anpassung und Exklusion. Psychosozial-Verlag, Gießen.
6. Fekkes, M., Pijpers, F., Verloove-Vanhorick, SP. (2005). Bullying: who does what and wear? Involvement of children, teachers and parents in bullying behaviour. *Health Education Research*, Nr. 20(1), p. 81-91.
7. Kavolis, K. (2009). Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija. Vilnius: Eugrimas.
8. Laskytė, A. (2007). Lietuvos moksleivių sąmoningo savęs žalojimo epidemiologija. Straipsnių rinkinys. Psichologiniai tyrimai Lietuvoje: vieta pasaulyje ir ateities vizija. Sud. E. Kazlauskas. Vilnius: VU I-kla.
9. Meloy J. R., Mohandie K., Hempel A., Shiva A. (2001). The violent true believer: homicidal and suicidal states of mind (HASSOM), (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu:
<http://uapd.uakron.edu/uapdweb/Training/Terrorism/Appendices/manual/webMELOY.PDF>
10. Myers, D., G. (2000). Psichologija. Vilnius: Poligrafija ir Informatika.
11. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Oxford: Blackwell Publishers, Inc.

12. Oxford Dictionary. Oxford University Press. 2012, (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu: http://oxforddictionaries.com/definition/american_english/amok?region=us&q=amok
13. Palujanskienė A., Uzdila J., V. (2004). Agresija ir konfliktiškumas šiandieninėje mokykloje. *Pedagogika*. Mokslo darbai. Vilnius. Nr. 73, p. 124-127.
14. Pasekmės aukai (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu: <http://www.bepatyciu.lt/lt/apie-patycias/patyciu-padariniai/pasekms-aukai/>
15. Patyčių padariniai (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu: <http://www.bepatyciu.lt/lt/apie-patycias/patyciu-padariniai/>
16. Pasekmės skriaudėjams (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu: <http://www.bepatyciu.lt/lt/apie-patycias/patyciu-padariniai/pasekms-skriaudjams/>
17. Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S., Kurienė, A. ir kt. (2007). Kuriame mokyklą be patyčių. Vilnius: UAB Multiplex.
18. Rauch, S., L., Kolk van der B., A., Fislser R., E., Alpert N., M., Orr S., P., Savage C., R., Fischman A., J., Jenike M., A., Pitman R., K. (1996). A Symptom Provocation Study of Posttraumatic Stress Disorder Using Positron Emission Tomography and Script-Driven Imagery. *Archives of General Psychiatry*, 53. p. 380-387.
19. Sofsky, W. (2002). Der maskierte Täter machte gezielt Jagd auf Lehrer. *Focus*, Nr. 18, p. 26-27.
20. Suslavičius, A. (1998). Socialinė psichologija. Vilnius: VU I-kl.
21. Thorsten, Z. (2006). Mit „Schildkrötentaktik“ in die Amoklage: Kooperation von Polizei und Rettungsdienst am Einsatzort. *Rettungsdienst*, Nr. 4, p. 364-367.
22. Vareikienė, I. (2009). Patyčių ir jų formų paplitimas tarp Kauno miesto mokyklų moksleivių (pradiniai patyčių prevencijos duomenys). Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas, tomas XIII, Nr. 12, p. 738-743.
23. Wohlert, P. (2000). Amokschützen – Einzelfall oder Trend. *Polizeitrainer Magazin*, Nr 7, p. 8-9.
24. Webster's New World Medical Dictionary, 3rd Edition. 2008. Definition of Amok (žiūrėta 2012 10 30). Prieiga internetu: <http://www.medterms.com/script/main/art.asp?articlekey=23464>